

Cultural Contacts – Living in Europe

A berlini Európai Kultúrák Múzeuma állandó kiállítása és katalógusa

A múzeumról

1. Az Európai Kultúrák Múzeuma (Museum Europäischer Kulturen) Berlin egyik külvárosában, a hagyományosan az elit által lakott – és számos magyar vonatkozással büszkélkedő –, budapesti vonatkozásban „Rózsadombnak” aposztrofált Dahlem negyedben található. Ez a körülmény annyiban igaz, hogy Dahlemben is különösen magasak az ingatlanárak, jó a levegő és igen nehezen megközelíthető a belvárosból. Az összehasonlításból eredő párhuzamosság azonban nem áll a kulturális intézmények számarányára. A német főváros dél-nyugati részén lévő városrészben ugyanis a pesti Rózsadombbal ellentétben egy hatalmas egyetemi campus (Freie Universität zu Berlin), illetve – közvetlen tőzsomszédságában – egy európai léptékben is jelentős múzeum áll: a Dahlem Múzeum (Museen Dahlem).
2. A főváros fenntartásában és ellenőrzési keretében létező Dahlem Múzeum 2011 óta három teljesen önálló intézményt foglal magában: az Etnológiai Múzeumot (Ethnologisches Museum), az Ázsiai Művészetek Múzeumát (Museum für Asiatische Kunst) és az Európai Kultúrák Múzeumát.
3. Ez utóbbi külön figyelmet érdemelhet, kivált kelet-európai perspektívából, így Magyarországról is, ahol hagyományosan – és tegyük talán hozzá: sajnálatosan – döntően a nemzeti paradigma érvényesül a múzeumok szerepfelfogását illetően. Az Európai Kultúrák Múzeuma ellenben arra tesz kísérletet, hogy a kulturális és történeti problémákat e keretből kilépve európai szintre emelje. Hogy mik is ezek a problémák, arról rövidesen szó lesz, de előljáróban annyit érdemes leszögezni, hogy Németországban ez nem számít különösebb újdonságnak, figyelembe véve, hogy a német történeti gondolkodásban az önreflexió, köztörténetük és kulturális hagyományaik negatív (nemzetiszocialista, kommunista) és pozitív (rendszerváltozás, országegyesítés) periódusainak, eseményeinek európai léptékben való ábrázolása az utóbbi évtizedekben teljesen természetes jelenség. Mindez nemcsak a múzeumok és emlékhelyek kiállításainak, de a különféle (norai értelemben vett), tágabban értelmezett emlékművek megjelenítésében és nagy számában is megmutatkozik (Nora 1999: 142–157).
4. Az Európai Kultúrák Múzeuma (Museum Europäischer Kulturen) 1999-ben jött létre a német anyagot bemutató Néprajzi Múzeum (Museum für Volkskunde) és az Etnológiai Múzeum (Museum für Völkerkunde) európai részlegének fúziójaképpen, s 275 000 leltározott tárgyával azonnal a kontinens egyik legnagyobb néprajzi/antropológiai közgyűjteményévé vált. 2005-ben költözött mai helyére, a dahlemi múzeumkomplexumba, ahol 2011 decemberéig, az új állandó kiállítás megnyitásáig is rangos időszakos tárlatoknak adott helyet.

A kiállításról

5. A dahlemi múzeumkomplexumba látogató érdeklődő nem csekély kihívással néz szembe, ha kifejezetten az Európai kultúrák Múzeuma 2011-ben megnyílt új, *Kulturkontakte – Leben in Europa/Cultural Contacts – Living in Europe* [Kulturális kapcsolatok-Európai lét] c. német és angol nyelvű állandó kiállítására kíváncsi. Ez ugyanis a földszinten, a főbejárattal szemben, az épületegyüttes átellenes részében foglal helyet, s eléréséhez át kell menni az Etnológiai Múzeum észak-amerikai részének jelentős részén. A látogató a tárlat közepében találja magát, az egész kiállítást alkotó tizenegy egységből a negyedikben. Ahhoz, hogy a kiállítás kezdő termébe jussunk, az épület hátsó bejáratán keresztül kell érkezni – amit érthető módon a látogatók elenyésző kisebbsége választ.

6. Ez a szerfelett kellemetlen körülmény nyilvánvalóan az épület mint kiállítóhely zsúfoltságából, nem megfelelő adottságaiból fakad, s nem von le semmit a kiállítás értékéből. A tárlat létrehozása már önmagában is figyelemreméltó, hiszen bizonyítja, hogy a múzeum vezetése fontosnak tartja a társadalmat foglalkoztató itt felvetett kérdésekre való reflexiót, amely egyben önreflexió is. A friss állandó kiállítás kérdésfelvetéseivel, interpretációjával reagált saját helyzetére vélhetően azért, hogy ne maradjon ki a kortárs kulturális diskurzusból, ne váljon a jelen társadalma számára érdektelenné. „Ugyanis a múzeumok nem egyfajta ahistorikus végtelen térben vagy teljes elzártságban léteznek, hanem az őket létrehozó társadalmak szövetében, kulturális, politikai összefüggésrendszerében.” (György 2006).
7. Miről is szól tehát a 700 négyzetméter területű állandó tárlat? Nem másról, mint a térben és időben legtágabb értelemben vett európai kultúra néhány közös aspektusának (határok és választóvonalak) mozaik-szerű bemutatásáról. A tárlat kurátorai három olyan kulturális-szellemi keretet „helyeztek el” a kiállításban, amelyben az európai kultúra egyes szegmensei értelmezhetőek. Ezen, meglehetősen önkényesen kiválasztott keretek a következők: *Találkozások*, *Határvonalak* és *Vallásosság*. Mindhárom egység néhány (összesen tizenhárom darab) kisebb témakört ölel fel tárgyakra, dokumentumokra és fotókra sűrítve. E három nagy gondolati egység három jókora teremben kapott helyett. A *Találkozások* témacsoport az európai kulturális kapcsolatokat mindenkor összekötő elemekre fókuszál. Alegységei – kereskedelem; utazás; média; migráció – lényegében térben és időben ad hoc jelleggel kiragadott tárgy-együttesekkel operálnak. Ezek a tárgy-együttesek azonban esetlegességük dacára szemléletesen mutatják be európai kultúránk néhány közös tradícióját, vagy pedig azt, hogy válnak tárgyaink, eszközeink, szokásaink modern s egyre inkább globalizálódó világunkban azonossá. Láthatjuk például a kereskedelemről egységben a Törökországból és a Balkánról elterjedt kebab gyorséttermi étel huszadik század végi nyugat-európai étrendbe való beilleszkedését, vagy éppen a késő középkorban Itáliából kiinduló európai kávé-kultúra jellegzetes használati eszközeit. A média témakör az információáramlás közös európai fejlődését ábrázolja: festmények, fényképek és egyéb ábrázolások hasonlóságát. A *Találkozások* egység kiemelkedő pontja, egyúttal a tárlat legnagyobb műtárgya az a velencei gondola, amely funkciót váltva - ugyan a huszadik század második felében már a berlini Halensee-n szállította a turistákat, de közben a velencei történelmi gyökerekre utaló jelentése is fontos maradt.
8. A *Határvonalak* (vagy: *Elkülönülés*) témacsoport az előbbinél koherensebb képet mutat: alegységei rendkívül átgondoltak s helyi, regionális, nemzeti és nemzetközi viszonylatokban érzékeltetik azokat a választóvonalakat, amelyeket az egyes szinteken megjelenő „idegen” hatások keltenek. Kívülről jövő és kontinensen belüli idegen hatások ugyanis Európa történetében és kultúrájában folyvást érték és érik az egyes kulturális csoportokat. Mindez leglátványosabb a bevándorlók, emigránsok megjelenésekor figyelhető meg. A kiállításon szép példákat láthatunk, miképpen jelenik meg adott esetben egy eltérő viselettípus vagy szokás és hogyan épül be vagy éppen reked/rekesztődik ki jó ideig az idegen hatás egy-egy kulturális csoportban, legyen az akár egy falu, tájegység vagy egy nép. A *Határvonalak* mindezt jórészt folklorisztikai anyagon, továbbá 20. századi (nép)viseleteken keresztül igyekszik bemutatni, amelyek között magyar forrást (20. század közepéről való Pest megyei vőfélyviselet) is láthatunk. A kiállított műtárgyak és fénykép reprodukciók mindegyike utal arra, hogy a tradicionális paraszti kultúra felszámolódásával a viseletek elveszítették korábbi jelentéstartalmukat s ma már jórészt a hagyományőrzésben kapnak szerepet. E hagyományok azonban határ-funkcióik mellett közösségi identitáshordozók is, és lokális és regionális szinten különösen Nyugat-Európában felfutóban vannak. Ugyanezen ismérvekkel rendelkeznek az ugyancsak bemutatott modern közösségek is (jelesül például a kontinens-szerte s azon túl is divatos 21. századi gótikus szubkultúra). A témacsoport s talán az egész kiállítás legérdekesebb kérdésfelvetése a globalizációt érinti. A nemzeti összetartozás, a más nemzetektől való különbözés élménye és közösségformáló-közösségelkülönítő volta ugyanis a globalizáció hatására nem jelenik meg a hétköznapokban, csupán szimbolikusan: leginkább nemzetközi sporteseményeken, illetve nemzetekről alkotott külső sztereotípiákban. A kiállításon ezért egyaránt láthatóak német futballmezek és különféle nemzetektől származó komoly vagy humoros nacionalista propagandakiadványok. Ezzel szemben a

lokális és regionális közösségekben a határvonalak sokkal kézzelfoghatóbbak: használati tárgyak és – említettük – viseletekben, szokásokban – megmutatkozó példák sokaságát láthatjuk.

9. A kiállítás harmadik egysége a Vallásosság címet viseli. Láthatólag ez okozott a legnagyobb gondot a kiállítás készítőinek, az erre szánt egybenyíló két kisebb terem ugyanis nem áll másból, mint soktucat - keresztény, muszlim és zsidó - vallásos kegytárgynak és használati tárgynak tárlókban történő egymás mellé zsúfolásából. Persze lehet, hogy a Skandináviától Görögorszáig, a Római Birodalomtól a huszadik század második feléből származó különféle forrásanyag meglehetősen differenciálatlan bemutatása épp azt a célt szolgálta, hogy megértsük: a hit – s különösen a keresztény vallás és annak felekezetei - az európai kultúrkörben mindenkor és mindenhol különös tradícióval bírt s bír ma is.
10. A kiállítás friss szemlélete gondolkodásra készíti a látogatót. Ugyan legtöbb esetben meglepőek, néhol kifejezetten esetlegesek a kiragadott történeti és néprajzi példák, tárgyak, dokumentumok, de a tárlat hatalmas vállalását tekintve ez nem is csoda. Így is értékelendő az európai léptékben gondolkodásra való hajlandóság. Az Európát, európai hagyományokat a lokális, regionális és nemzeti paradigma mellé (vagy fölé?) helyező látásmód kétségkívül fontos és bátor vállalkozás a huszonegyedik században. A bonyolult és szövevényes tárgyi és szöveges fogalmazásmód, intellektuális kalandozás ugyanakkor nem csekély előzetes ismeretet feltételez a látogatótól, s ez értelemszerűen behatárolja, leszűkíti a múzeum állandó kiállításának hatókörét. Márpedig a kultúránk itt bemutatott, szegregált hagyománya önmagában kevés ahhoz, hogy társadalmi emlékezetté váljon, szerencsésebb, ha az előzetes történeti tudással párosul (Gyáni 2010:85–102). Legnagyobb erényének éppen ezért nem tudásbeli, hanem egyfajta erkölcsi hozadékot tartunk: egymás tradícióinak tiszteletét, a különbözőség elfogadását, az európai kultúra különféle rétegei természetének örök változásába vetett bizalmat. A jeles történész, Gyáni Gábor megfogalmazásában vett nemzeti „önmegértés diskurzusának” igényére, „a saját-tal szembeni kritikai beállítódásra” nyit kaput a tárlat, s erre komoly szükségünk van (Gyáni 2013:147–172).
11. Nem hallgathatóak el ugyanakkor az Európai Kultúrák Múzeuma állandó kiállításának negatívumai sem. Legelsőként talán azt érdemes megjegyezni, hogy a látogató nehezen tudhat meg bármit is a múzeumról. Jelen – különben meglepően vaskos – katalóguson kívül nincs semmifajta ismertetés, egyéb kiadvány, a honlapról információt szerezni pedig fáradságos. Mindezek nélkül azonban nem fejthető meg, miért van egyáltalán, és valójában mi az Európai Kultúrák Múzeumának küldetése.
12. Röviden utalni kell arra is, hogy muzeológiai szempontból a befogadás határát súrolja a többszáz tárgyfelirat, és tablókra helyezett rengeteg szöveg. Bizonyos esetekben a kiírások ráadásul nem jól követhetőek, összekevertek. Nyilvánvalóan a kiállítás élvezeti értékét rombolja a változatlanul egysíkú sűrke padló, és a változatlan és üres, fehér falfelületek alkalmazása és általában a kiállítási térről való átgondoltság hiánya. Ez a körülmény a tárlatot helyenként unalmassá teszi.¹ A kurátoroknak továbbá szemmel láthatóan nem volt elképzelésük, hogyan lehetne kitörni a tárlókban, vitrinekben elhelyezett tárgyak és az ezeket összekötő jókora tablószövegek elavult világából. Tömegével vitrinbe helyezett műtárgyak, és különösen viseletbe öltöztetett bábuk alkalmazása – jelenetbe rendezési technikák (pl. enteriőrök, illúziókeltő eszközök) – helyett ugyanis a látogatóknak a bemutatandó témához, tárgyhoz való közvetlen kötődését és a szcenírozás lehetőségét nagyban csökkenti (Frazon 2011:177–181, 232). Van ugyan néhány tartalommal gazdagon feltöltött számítógép, de joggal érezhetjük azt, hogy a téma unikalitásához és a forrásanyag fontosságához mérten mindez meglepően kevéske. A muzeológiai ötleteken túlmenően a belsőépítészeti megoldás is hervasztóan sűrke. Ha megengedőek vagyunk, akkor mindezt a költséghatékonyság számlájának terhére rójuk fel.

A katalógusról

13.

Az állandó kiállítás időbeli és térbeli behatároltságának feloldására a kiállítás készítői egy nagy alakú, impozáns külsejű és kivitelezésű, kétszáz oldalas, angol és német nyelven hozzáférhető katalógus kiadásával tettek kísérletet. A kiállítással azonos címet viselő kiadványt három szerkesztője (Judit Schühle, Elisabeth Tietmeyer, Irene Ziehe – akik többedmagukkal együtt a kiállítás szakmai stábját is alkotják, valamint a két utóbbi végezte mind a kiállítás, mind a katalógus koncepciójának kidolgozását és elkészülésének koordinálását) a múzeum katalógusainak sorozatába illeszti tizedik kötetként. A bevezetőt, az előszót és az első átfogó tanulmányt követően a két nagy egységre osztható könyv kicsivel több, mint felében a kiállítást értelmező, annak kereteit kitérítő tanulmányok, míg második részében a kiállítás tárgyait felsoroló tárgykatalógus kapott helyet. A kötetet a tizenkét szerző szakmai bemutatása, tanulmányonkénti részletes bibliográfia, képjegyzék, valamint a hozzájárulóknak, kölcsönző magánszemélyeknek és intézményeknek járó köszönetnyilvánítás zárja.

14.

Az előszó, a bevezető és az első összefoglaló tanulmány több, a múzeumokra és az állandó kiállításokra általában vonatkozó erős állítást, küldetésnyilatkozatnak is tekinthető kijelentéseket fogalmaz meg. Ezek, miközben irányt mutatnak a Berlieni Állami Múzeumok (Staatliche Museen zu Berlin) általános koncepciójával, valamint az állandó kiállítás konkrét célkitűzéseivel kapcsolatban, számos kérdést vetnek fel, szakmai vitát, újragondolást indíthatnak el. A katalógus legelső mondataiban ehhez a felütést Michael Eissenhauer, a Berlieni Állami Múzeumok főigazgatója adja meg a következőképpen: „A nagy gyűjteményeket be kell mutatni. Ez az egyik alapfeladata a múzeumoknak és egyben – nagyon helyesen – a közösség újra és újra felszínre törő igénye.” (Eissenhauer 2011:7) Az Európai Kultúrák Múzeuma azonban – ahogy ezt már korábban említettük – két önmagában is jelentős gyűjteménnyel rendelkező múzeum egyesítéséből jött létre, így a kihívást jelentő gyűjteménybemutatást a minél bővebb tárgyválogatás jellemezi, ami a teljes gyűjtemény metszetét adja. Elisabeth Tietmeyer bevezető tanulmánya szerint a kiállítás és katalógus együttese azt a kettősséget hangsúlyozza, hogy Európában a nemzeti sokszínűség ellenére mégis megfigyelhető egy európai egységesség, amely megkülönbözteti más földrészeketől. A kontinensen belüli mobilitás kulturális találkozásokat eredményezett, így kialakult egy közös európai kultúra a benne létező kulturális sokszínűséggel. Ez a kulturális közeg folyamatosan felszínen tartja az egyéni és közösségi identitás kérdését (Tietmeyer 2011:11–17).

15.

A kiállítás egy-egy tárgyát körbejáró tizenegy tanulmány követi a kiállítás felépítését, a tárgyak múzeumi bemutatásának sorrendjét, mintha kiállítási vezető is kívánná lenni egyszerre. A legtöbb szöveg – miközben belehelyezkedik a kiállítás által kijelölt *Találkozások*, *Határvonalak*, *Vallásosság* hármass felosztásába – az „európaiság” fogalmát igyekszik körüljárni a mobilitást, a médiumokat, a vallási formákat és egyéb, az európai kultúrát alakító és meghatározó jelenségek vizsgálatán keresztül. Látszólag mind a tárgyakat, mind a hozzájuk kapcsolódó írásokat szinte semmi, vagy nagyon laza asszociáció fűzi egymáshoz, azonban a bevezető tanulmány és a tárgyak mélyebb megismerése feltárja a szoros kapcsolódási pontokat. A „mobilitás” témakörét összefogó kulcsszó Velence, amely évszázadokon át történelmi, gazdasági és politikai súlypontját jelentette Európának. A gondola és Velence kapcsolata nem szorul magyarázatra. Ez a tárgy azonban túlmutatva önmagán a társadalom leképeződése; egyszerre közlekedési eszköz és informális találkozási hely; jelképe a határterületnek, egy tárgy, ami összeköt vizet és szárazföldet, múltat és jelent, magán- és közszférát, álmod és valóságot. A gondola tempója a gyalogló ember tempója, így Velence a város, ahol az élet különböző tevékenységei egységes tempóban zajlanak (Franke–Niedenthal 2011:19–25). Az üvegművesség révén Velencéhez kapcsolódik az európai gyöngyművészet, amely a kereskedők mobilitása során ugyancsak kontinens szintű jelentőséget kapott a különböző társadalmi rétegek viseletében. A kiállított és a katalógus harmadik tanulmányában tárgyalt szicíliai kordé egyéni története is elvezeti a látogatót/olvasót Velencébe, fogódzót adva ezzel a tárgybőségben és a kulturális változatosságban. Noha nem ez a kiállítás fő tárgya, mégis egymagában kifejezi a rendezők mondanivalóját, hiszen maga a kocsis történetekkel van tele, elbeszélések rajzolódnak ki rajta vizuálisan, éppúgy, ahogy a kiállítás és a katalógusa is újabb és újabb történeteket mesél el, amelyekből összeáll a múzeum által bemutatni kívánt európai kultúra (Ziehe 2011:37–41).

16. A kontinensre oly jellemző mobilitás során megvalósuló találkozások csak úgy jöhetnek létre, ha közben hajlandóak vagyunk átlépni földrajzi, és ezzel együtt kulturális határokat is, ez azonban nem minden esetben történik problémamentesen. Az iparosodás, könyvnyomtatás kapcsán bekövetkező képek ábrázolások vándorlásáról történeti áttekintést kap az érdeklődő egy papírkollázsokkal díszített paraván példájából kiindulva (Bernasconi 2011a: 43–50) majd időben közelebb lépve a jelenhez, Berlinben az utóbbi tíz évben jelentős teret nyerő jelenség, a vízpipázás kávéházakban történő szokásának társadalmi vetületeit boncolgatják a szerzők. A példákon a mobilitás jelentéstartalma is tovább bővül: a földrajzi, időbeli, társadalmi és kulturális mobilitáson túl a nemek, valamint az egyén és közösség közti átjárhatóság is továbbgondolásra kerül (Färber 2011:51–57)
17. A kiállításhoz hasonlóan a katalógus is számos oldalról, több íráson keresztül járja körbe a nemzeti sztereotípiák és a különböző egyéni és közösségi identitások kérdését. Egy-egy konkrét tárgy (pl. az „ideális európai” bemutató konyharuha (Bernasconi 2011b:73–78) vagy tárgytipus kiemeléséből általánosítanak a szerzők, hozzákapcsolják azokat világtörténelmi eseményekhez (pl. Európai Unió létrejötte), s ezen keresztül mutatják be a természetes folyamatot, hogy a sztereotipizálás hogyan segít könnyebben megérteni a világot, eligazodni benne, és magunkat is elhelyezni annak egészében.
18. Ahogy az állandó kiállításban is erősen elkülönülő egységet alkot a kiállítási koncepció által felvázolt harmadik nagy egység, a *Vallásosság* (mint fontos identitásképző, „közös európaiságot” alkotó elem), úgy a tanulmányok sorában is elkülönül az ebbe a tematikába illeszkedő két utolsó írás. Mindkettő, a többi szöveghez hasonlóan, konkrét tárgyból indul ki (észak-német táblakép az 1800-as évekből (Vajna 2011:89–95), mechanikus betlehemek (Peschel 2011:97–105), azonban az első, címének megfelelően de a többi írástól eltérő módon, kilép a kiállítás kibontásának keretéből és a múzeum vallásos tárgyain keresztül teljes gyűjteményleírást, a gyűjtemény történetének a bemutatását tárja az olvasó elé.
19. A katalógus tanulmánykötethez hasonlítható első fele megfelelő módon kitágítja, értelmezi a múzeum kínálta ismereteket, egy érdeklődő, széles, nem szakmai közönséget célozva megérdekes, magával ragadó stílusával. Alaposan körüljárja és feltárja azokat az összefüggéseket, amelyeket a kiállítás sűrített, lényegre törő feliratai nem képesek kibontani a látogató számára. Új értelmezéseket, asszociációs lehetőségeket tár az egyes témák iránt mélyebben érdeklődők számára.
20. A katalógus második felében 78 oldalon keresztül a kiállításban szereplő tárgyak pontos leírását kapja az olvasó ugyancsak három egységre bontva a kiállítás tematikájának megfelelően. A tárgyleírásokat, azoktól tipográfiaiailag elkülönülve, különböző értelmezések, kiegészítések (pl. anyagleírások, történelmi kontextusba helyezés) szakítják meg. Sajnálatos azonban, hogy vagy anyagi, vagy terjedelmi megfontolásból oldalanként mindössze néhány tárgyleírás mellett szerepel annak fotója. Ez a hiány arra enged következtetni, hogy készítői a katalógust inkább kiállítási kísérőnek szánták, ahol a látogató azonnal össze tudja párosítani a kiállított tárgyat és az olvasott szöveget, ehhez azonban a katalógus mérete és súlya (valamint ára) túl nagy, nem megfelelő a célra. Ha azonban a kiállítástól térben függetlenül használható és élvezhető katalógust kívántak nyújtani a szerzők, ezt a tárgyfotók hiánya, a sokszor ismeretlen elnevezésű tárgyak beazonosíthatatlansága teszi lehetetlenné, a tárgykatalógus részt a nem szakemberek számára élvezhetetlenné.
21. A jelen katalógus esetleges negatívumai ellenére kielégítően tölti be funkcióját, megfogalmazza és reprezentálja az Európai Kultúrák Múzeumának tárgyanyagát, szemléletét és célkitűzéseit; közvetíti a múzeum kínálta ismereteket; kiviszi az intézmény falain kívülre az állandó kiállítás üzenetét, valamint térben és időben is jóval szélesebb körű hozzáférést biztosít az érdeklődők számára.²

JEGYZETEK

1 A kiállítások szövegei, installációi, tárlói, térelemei, multimédiás eszközei stb. vonatkozásában magyar nyelven ajánlható: Vasáros Zsolt: Kiállító-tér. Múzeumi tárlatok kézikönyve. Szentendre, Szabadtári Néprajzi Múzeum-Múzeumi Oktatói és Képzési Központ. (Múzeumi iránytű 7.), 2010. 113–156.

2 Lackner Mónika előadásának kézírata alapján a *Katalógus 3D – katalógus online* című, a Néprajzi Múzeumban tartott konferenciáról

IRODALOM

BERNASCONI, GIANENRICO

2011a The Collaged Screen: Medium and Decor. *In Cultural Contacts, Living in Europe. Museum Europäischen Kulturen.* Schühle, Judit – Tietmeyer, Elisabeth – Ziehe, Irene eds. 43–50. Berlin: Kohler&Amelang.

2011b National Stereotypes and Intercultural Communication. *In Cultural Contacts, Living in Europe. Museum Europäischen Kulturen.* Schühle, Judit – Tietmeyer, Elisabeth – Ziehe, Irene eds. 73–78. Berlin: Kohler&Amelang.

EISSENHAUER, MICHAEL

2011 Preface. *In Cultural Contacts, Living in Europe. Museum Europäischen Kulturen.* Schühle, Judit – Tietmeyer, Elisabeth – Ziehe, Irene eds. 7. Berlin: Kohler&Amelang.

FÄRBER, ALEXA

2011 Big City Bubbles: on the Symbolic Reach and Everyday Relevance of Water Pipes in Berlin. *In Cultural Contacts, Living in Europe. Museum Europäischen Kulturen.* Schühle, Judit – Tietmeyer, Elisabeth – Ziehe, Irene eds. 51–57. Berlin: Kohler&Amelang.

FRANKE, JULIA – NIEDENTHAL, CLEMENS

2011 Ship as Cypher. On Siting the Venetian Gondola in History and Media. *In Cultural Contacts, Living in Europe. Museum Europäischen Kulturen.* Schühle, Judit – Tietmeyer, Elisabeth – Ziehe, Irene eds. 19–25. Berlin: Kohler&Amelang.

FRAZON ZSÓFIA

2011 Múzeum és kiállítás. Az újrarajzolás terei. Budapest: Gondolat.

GYÁNI GÁBOR

2010 A kollektív emlékezet két formája: hagyomány és történelmi tudat. *In Uó. Az elveszített múlt.* 85–102. Budapest: Nyitott Könyvműhely. (korábban: *In Liberalizmus és nemzettudat. Dialógus Szabó Miklós gondolataival.* Dénes Iván Zoltán, szerk. Budapest: Argumentum – Bibó István Szellemi Műhely. 2008. 412–426.)

2013 Sorskérdések és az önmegértés nemzeti diskurzusa a globalizáció korában. *In Uó. Nép, nemzet, zsidó.* 147–172. Pozsony: Kalligramm. (korábban: *In Mi a magyar most? Sándor Iván, szerk. Pozsony: Kalligramm. 2011. 21–46.)*

GYÖRGY PÉTER

2006 Beszéd a múzeumról. *Élet és Irodalom* 50(31) augusztus 4.

NORA, PIERRE

1999 Emlékezés és történelem között. A helyek problematikája. *Aetas* 14(3)1 42–157. (Javított fordítással: *Múlt és Jövő*, 2003/4. 3–16.)

PESCHEL, TINA

2011 Christmas Mountains from the Saxon Erzgebirge. *In Cultural Contacts, Living in Europe. Museum Europäischen Kulturen.* Schühle, Judit – Tietmeyer, Elisabeth – Ziehe, Irene eds. 97–105. Berlin: Kohler&Amelang.

TIETMEYER, ELISABETH

2011 Cultural Contacts and Localizations in Europe – from the Collections of the Museum of European Cultures. *In Cultural Contacts, Living in Europe. Museum Europäischen Kulturen.* Schühle, Judit – Tietmeyer, Elisabeth – Ziehe, Irene eds. 11–17. Berlin: Kohler&Amelang.

VAJNA, KONRAD

2011 Piety – an Amble through the Collections of the Museum of European Cultures. *In Cultural Contacts, Living in Europe. Museum Europäischen Kulturen.* Schühle, Judit – Tietmeyer, Elisabeth – Ziehe, Irene eds. 89–95. Berlin: Kohler&Amelang.

ZIEHE, IRENE

2011 A Carretto Siciliano becomes a Souvenir. *In Cultural Contacts, Living in Europe. Museum Europäischen Kulturen.* Schühle, Judit – Tietmeyer, Elisabeth – Ziehe, Irene eds. 37–41. Berlin: Kohler&Amelang.